

OPENBARE BIBLIOTHEKEN EN V.B.

1. VAN VOLKSBIBLIOTHEEK NAAR OPENBARE BIBLIOTHEEK.

a) Historisch overzicht. In zekere zin bestonden er in ons land - of beter in wat België worden zou - reeds „openbare bibliotheken”, voordat er aan boekerijen werd gedacht. Zo werd b.v. in 1772 La bibliothèque royale aux Pays-Bas, de huidige Koninklijke Bibliotheek te Brussel, door Maria There-

sia van Oostenrijk opengesteld voor het publiek. Anderzijds werden in belangrijke steden, zoals Luik en Gent, in 1816 de in de 18de eeuw opgerichte stadsbibliotheken afgestaan aan de staat om er universiteitsbibliotheken van te maken, waardoor hun bezit in feite van de „openbaarheid” werd afgesloten, ook af bleef het toegankelijk voor het publiek. Op het ogenblik dat België onafhankelijk werd, waren verscheidene universiteitsbibliotheken (Leuven, Luik en Gent) en stadsbibliotheken (Antwerpen, Doornik, Namen, Brugge en Bergen) „openbaar”. Aan deze „openbaarheid” kan echter getwijfeld worden; vast staat dat deze „openbare bibliotheken” zich, uit de aard van het boekenbezit, tot een meer ontwikkeld publiek richtten.

Uit dit besef werden er hier en daar door particulieren initiatieven genomen om tegemoet te komen aan een lokale lectuurnood, ofwel om deze nood op te wekken en te intensiveren. Zo werd b.v. te Brugge in 1833 door Abbé Delforterie een Cabinet de Lecture opgericht. Dit Cabinet had een duidelijk emanciperende functie voor de werkende klasse en deed dienst als interparochiale bibliotheek. Een gelijkaardig initiatief werd in 1838 in Dendermonde genomen door de oprichting van een parochiale bibliotheek. In 1848 ijverde de christendemocraat Ed. Ducpétiaux in de Brusselse gemeenteraad voor de oprichting van „volksbibliotheken”. Hij wilde ook dat er leergangen en lezingen georganiseerd zouden worden en dat daartoe syllabi uitgegeven zouden worden. Zijn voorstellen werden echter niet aanvaard. Er werden wel volksbibliotheken opgericht in Veurne, Antwerpen, Mechelen enz. In 1860 waren het er twintig in het geheel.

Op 13 september 1862 kwam minister A. Vandepereboom ertoe een omzendbrief te richten tot de provinciegouverneurs, waarin hij wees op de wenselijkheid dat elke gemeente, naast de school, een volksbibliotheek zou oprichten. Aan de provinciebesturen vroeg hij hiervoor een krediet op hun begroting te plaatsen, terwijl de staat zich er verder niet mee zou bemoeien.

Uit dit schrijven en vooral uit het geleidelijk groeiend effect ervan bleek, dat de volksbibliotheek een antwoord gaf op een zekere behoefte bij brede bevolkingslagen. In 1865 bestonden er reeds 85 volksbibliotheken, in 1878 waren het er 480. Desalniettemin zagen vele gemeentebesturen het nut van een dergelijke instelling - b.v. in de strijd tegen het analfabetisme - niet in en werd er door de kerkelijke overheid in herderlijke brieven meer dan eens aangedrongen op de stichting van parochiale bibliotheken. In ministeriële kringen echter werd zelfs gedacht aan de oprichting van kantonale volksbibliotheken in de hoofdplaats van elk gerechtelijk kanton. Er zou vrije toegang zijn en financiële steun van alle gemeenten van het kanton en van het ministerie van Binnenlandse Zaken.

Ondertussen werd de volksbibliotheek voorgoed de speelbal van de politiek. Aan de ene kant kwam in 1875, ten gevolge van de groeiende liberalisering van het Willemsfonds, het Davidsfonds tot stand, aan de andere kant gaf de onderwijswet van 1879 aanleiding tot de oprichting van vele vrije scholen en parochiale bibliotheken. Deze twee feiten hebben ongetwijfeld hun invloed gehad op de openbaarheid der volksbibliotheken. Ze leidden tot het ontstaan van twee zuilen binnen de openbare lectuurvoorziening: een katholieke en een liberale.

De derde zuil, de socialistische, ontstond in 1911 met de stichting van de Centrale voor Arbeiders-opvoeding en de oprichting van bibliotheken in de Volkshuizen. De bibliotheek als hefboom voor culturele verheffing werd geruild voor de bibliotheek als instrument om „de andere” het onderspit te doen delven.

Ondanks de snelle toeneming van het aantal volksbibliotheken werd er van alle zijden geklaagd over de langzame groei van de volksontwikkeling en begon men de bijdrage van de volksbibliotheek hiertoe in vraag te stellen. Hier en daar werd met bewondering opgekeken naar Amerika en Engeland, waar de Public Library-idee reeds meer verbreid was en meer en meer concrete gestalte aannam.

Geleidelijk vond deze idee ingang bij onze Noorderburen. In het eigen land duurde het nog jaren, voordat men werkelijk oog en oor had voor deze nieuwe soort van bibliotheek. Dit niettegenstaande het feit dat op het eind van de 19de en in het begin van de 20ste eeuw het bibliotheekprobleem, als factor van volksbeschaving, keer op keer aan de orde kwam op de Nederlandse Taal- en Letterkundige Congressen, waar Noord en Zuid elkaar ontmoetten; ondanks het feit ook dat er in menig tijdschrift door een bekend bibliothecaris of literator gepleit werd voor het officieel initiatief, aangezien het particulier initiatief blijkbaar niet genoeg kon doen. Het bleef de gangbare mening dat het heil van het openbaar bibliotheekwezen gelegen was in pluriformiteit aan initiatief en instellingen. Het onderscheid volksbibliotheek - openbare bibliotheek vond maar geen ingang, ten dele door een tekort aan inzicht bij de volksbibliothecarissen zelf, ten dele door de afzijdigheid der wetenschappelijke bibliothecarissen. Doch ook de overheid bleef uiteindelijk doof.

Per slot van rekening heeft de Eerste Wereldoorlog, niet de in 1914 geproclameerde schoolplicht, de evolutie van „boekerij” naar „bibliotheek” in de hand gewerkt. Er ontstond inderdaad ten gevolge van de oorlogssituatie een geweldige, haast niet gedifferentieerde leeshonger. In 1915 werd het Comité voor Volkslectuur opgericht dat, met gelden van de Commission for Relief in Belgium, deze leeshonger kon stillen door 950 reizende bibliotheken in omloop te brengen met een inhoud van 95 werken elk. Aldus verkreeg het comité in de daarop volgende jaren een aandeel in de stichting van 1.031 boekerijen. Het is met dit succes op de achtergrond dat de totstandkoming van de wet van 1921 - de wet-Destrée - die tot op heden, behoudens enkele wijzigingen van kracht is - verklaard moet worden.

Een eerste stap naar deze wet was een mededeling van minister J. Destrée van 14 april 1920 waarin hij richtlijnen gaf voor subsidiëring en ordening van op zich zelf staande volksbibliotheken om deze in een systeem van openbare bibliotheken samen te brengen. Enige tijd daarna (30 augustus 1920) werd een commissie samengesteld die de opvattingen van Destrée tot wetsontwerp zou vormen. In februari 1921 beëindigde deze commissie haar werkzaamheden en werd er een tekst - een compromis tussen verschillende belangen, zowel op politiek als op biblioteconomisch gebied - aan de minister voorgelegd. Nadat het ontwerp door Destrée zelf en door de kamercommissie

gewijzigd en verzacht was, werd het door het parlement met eenparigheid van stemmen goedgekeurd. Op 17 oktober 1921 werd de Wet op de Openbare Bibliotheken door de koning bekrachtigd.

b) *De wet-Destrée (1921)*. Men kan stellen dat het de bedoeling was van de wetgever in die tijd de volksbibliotheken te hervormen tot een werkelijk „openbare” (hoofdzakelijk in de zin van „vrij toegankelijk voor iedereen”) dienst en het toelagenstelsel te vervangen door een doelmatige organisatie. Men mag echter niet uit het oog verliezen dat deze wet slechts in beperkte mate verplichtend was.

Het oorspronkelijk voorstel hield in, dat elke gemeente van meer dan 3.000 inwoners verplicht zou worden de bevolking op zijn minst een leeszaal ter beschikking te stellen die elke dag gratis en vrij toegankelijk zou zijn, met een boekenbezit van één boek per 10 inwoners (het voorstel-J. Nyns-Lagye). Het werd om tegengestelde belangen in de betreffende commissie geschrapt. Aan de andere kant staat er in de memorie van toelichting, dat de minister aan de gemeenten „op het ogenblik dat hunne onzekere toestand hun zooveel onrust berokkent” geen last heeft willen opleggen „waarvan zij de noodzakelijkheid niet zouden inzien”.

De wet zou dus slechts toegepast worden naarmate er belangstelling was.

Men rekende er in feite al te zeer op, dat het bibliotheekwezen zich op een spontane wijze zou structureren, iets wat nog steeds niet bewaarheid is geworden, ondanks de vele initiatieven en plannen die er die zin van verschillende zijden ontstonden. De wetgever bekommerde er zich bovendien hoofdzakelijk om de mensen, vooral de jongeren, een aanvulling te bezorgen op het pas verplicht geworden lager onderwijs, terwijl ook de idee van een nuttige vrijetijdsbesteding voor de arbeiders - n.a.v. de invoering van de achturedag - meespeelde. In dit verband merkt Ger Schmook op dat de leidende principes de grondgedachte belichamen dat de openbare bibliotheek een zaak is die op algemeen plan eerder een begrensd terrein bestrijkt en zich richt tot zekere standen en dat sommige burgerlijke kringen dan ook de conclusie hebben getrokken dat de openbare bibliotheek, kleinkind van de volksbibliotheek, hun niet aanging en hun toch niets geven kon.

Wij menen dat deze grondgedachte zelf (en de leidende principes die daaruit voor o.a. het openbaar bibliotheekwezen voortvloeien) gezien moet(en) worden tegen de achtergrond van de 19de-eeuwse cultuurfilosofie, waarop zelfs het hedendaagse cultuurbeleid nog ten dele gebaseerd is en die als volgt samengevat kan worden : cultuur is in de eerste plaats een complex van artistieke verworvenheden en unieke prestaties; het is een bezit dat beschermd, bewaard, verbreid en overgedragen moet worden van cultuurdragers op niet-cultuurdragers : het volk; vandaar de noodzaak om aan „volksopvoeding” te doen, de gewone man in contact te brengen met deze erfenis door hem in de „schone kunsten” in te wijden, waarbij de toenemende vrije tijd zowel een argument als een gelegenheid is om dit te realiseren.

In concreto spitste het cultuurbeleid en de cultuurspreiding zich dan ook enerzijds toe op verbreiding van kennis, o.m. door (openbare) bibliotheken,

voordrachten enz., en anderzijds op aanmoedigen van de schone kunsten en deelneming aan de manifestaties hiervan.

Het is opvallend dat noch in de wet, noch in de memorie van toelichting, noch in de uitvoeringsbesluiten, noch in de parlementaire discussies een bepaling of beschrijving van de openbare bibliotheek te vinden is. Volgens J. Mortelmans dachten de letter van de wet en de geest van de wetgevers en uitvoerders in de periode 1921-'40 nog niet aan een bepaling of een opdracht à la Public Library, alhoewel die - zoals reeds gezegd is - sinds geruime tijd in de Angelsaksische, maar ook in de Scandinavische landen en in Nederland bestond. Het was inderdaad in de jaren 1940, dat in ons land de openbare bibliotheek door de Hoge Raad voor Openbare Bibliotheken omschreven werd: „Om als openbare bibliotheek beschouwd te worden moet een boekerij toegankelijk zijn voor iedereen en beschikken over een boekenfonds berekend op het ontwikkelen, opvoeden, ontspannen en inlichten van de bevolking. De openbare bibliotheek mag op geen enkel ogenblik aanleiding geven tot politieke, noch tot godsdienstige of antigodsdienstige propaganda. Zij is uitsluitend een werk voor volksopleiding” (citaat bij J. Mortelmans, *Wetgeving op de Openbare Bibliotheken*, 1972, p. 12). Deze definitie geeft uiteraard niet meer geheel de actuele opvattingen over de openbare bibliotheek weer. De openbare bibliotheek is niet langer „uitsluitend een werk voor volksopleiding”. De openbare bibliotheek wordt nu meer en meer beschouwd als een service in de vorm van een informatiebank voor allen en als zodanig als het uitgangspunt bij uitstek van de „voortdurende vorming”.

c) *Het onderscheid tussen volksbibliotheek en openbare bibliotheek.* De oorsprong van de volksbibliotheek, zoals van het zondagsonderwijs, ligt in de idee der volksontwikkeling, gepropageerd door de encyclopedisten en de aanhangers van de Verlichting. Deze idee hield in, dat de burgerij de taak op zich zou nemen allerhande wantoestanden bij het gewone volk, zoals armoede en criminaliteit, uit de wereld te helpen. Tegen deze achtergrond worden de kenmerken van de volksbibliotheek duidelijk; het was een instelling, gebaseerd op filantropie, een gunst voor de lagere klassen, geen recht, met een beperkt publiek, bestaande uit een armzalige en eenzijdige boekenverzameling (vulgariserend, ontspannend en moraliserend), ondergebracht in een gelegenheidslokaaltje, met ongeschoold personeel en zonder continuïteit zowel in beheer als uitbreiding.

Pas omstreeks de laatste eeuwwisseling ontstond er een ontvoogding van de volksbibliotheek, in deze zin nl. dat het bibliotheekprobleem geleidelijk een sociaal-pedagogische kwestie werd, o.a. onder invloed van de schoolplicht en de achturedag.

Uitgaande van de bedoeling van de wetgever van 1921 ligt volgens J. Mortelmans het onderscheid tussen openbare bibliotheek en volksbibliotheek in de maatregel waarbij de vrije (fysieke) toegang voor iedereen wordt gewaarborgd en financiële maatregelen, die de vrije toegang kunnen verhinderen, worden verboden. De lectuurvoorziening werd aldus een recht in plaats van een gunst.

Ondertussen is de feitelijke toestand in België geëvolueerd tot twee soorten van openbare biblio-

theken : enerzijds de „geïsoleerde”, anderzijds de „verruimde” bibliotheken.

Het eerste type kenmerkt zich door een vooroorlogse werkwijze. Ze blijft afhankelijk van het eigen boekenbezit en bereikt o.a. daardoor slechts een beperkt publiek. Het is haar vooral te doen om het bewaren der boeken en minder om de lezer en diens verlangens. Het ontbreekt haar aan inzicht en perspectief op alle gebied.

De verruimde bibliotheek daarentegen staat open voor vernieuwingen en tracht deze ook daadwerkelijk in het eigen milieu te realiseren. Ze put ook uit andere dan haar eigen verzamelingen. Ze richt haar hele activiteit op de lezer en niet op het boekenbezit of de persoonlijke aspiraties van de bibliothecaris. Het beleid probeert bij de tijd te zijn én in het beheer én in zijn concrete dagelijkse aanpak van publiek materiaal en infrastructuur.

2. NAAR EEN NIEUWE WETGEVING. VORDERINGEN VAN DE OPENBARE-BIBLIOTHEEKGEDACHTEN.

a) *Inleiding.* Zoals we al aangestipt hebben, leven we nog steeds onder het regime van de bibliotheekwet van 1921. De meesten uit onze bibliotheekwereld zijn het er echter reeds geruime tijd over eens, dat dat regime niet langer houdbaar is. De remmende invloed van de wet-Destrée neemt meer en meer toe : enerzijds regelt de wet te weinig om kwalitatief en kwantitatief goede resultaten te bereiken, anderzijds werkt hij bepaalde initiatieven, uitgaande van gemeente- en /of provinciebesturen,

tegen. Bijgevolg is het niet te verwonderen dat degenen die het nauwst bij de bibliotheek betrokken zijn, nl. de bibliothecarissen en hun verenigingen, met meer en meer aandrang ijveren voor een geheel nieuwe aanpak van het openbaar bibliotheekwezen.

Dit protest en deze nieuwe kijk zijn echter niet zo nieuw. Reeds in 1928 uitte Ger Schmoek, de promotor bij uitstek van het openbaar bibliotheekwezen in ons land, diepgaande kritiek op de wet-Destrée. Daarna heeft hij meer dan eens zijn kritiek herhaald. Steeds weer opnieuw wijst hij erop, dat er van een gezond bibliotheekwezen geen sprake kan zijn, zolang er in deze sector van overheidswege geen structurering en een daaraan verbonden systematisering van de bibliotheekarbeid tot stand komt en er geen eind wordt gemaakt aan de versnippering van de financiën.

Het heeft echter lang geduurd, voordat Schmoeks ideeën ingang vonden, zelfs bij zijn collega's bibliothecarissen. Laten we nu eerst in grote trekken de evolutie naar een tweede bibliotheekwet met de daaraan impliciet verbonden voorzettingen van de openbare-bibliotheekgedachte, schetsen en daarna enige aandacht schenken aan een aantal factoren die deze evolutie hebben beïnvloed.

b) Kritiek op de wet-Destrée. Op zoek naar een nieuwe wet. De geschiedenis van de openbare-bibliotheekgedachte van de jaren 1920 tot nu kan geschetst worden als een 50-jarige zoektocht naar een nieuwe wet die de wet van 1921 zou vervangen.

Oude leeszaal van de Volksboekerij (Openbare Bibliotheek) te Antwerpen vóór de Eerste Wereldoorlog.

We zullen in wat volgt eerst de redacties op de wet-Destrée in de jaren 1920 onderzoeken, dan de tijd van bezinning op wezen en opdracht van de openbare bibliotheek, die ongeveer samenvalt met de Tweede Wereldoorlog (1941-'45), en ten slotte de eindeloze lijdensweg naar een nieuwe wet, die in 1946 begint.

a) *De periode 1921-'40.* Zoals we al gezegd hebben, was Ger Schmook een van de eersten om de bibliotheekwereld te waarschuwen voor de negatieve gevolgen van de wet-Destrée. Hij was duidelijk en tegelijkertijd verregaand, maar consequent in zijn standpunt. Een gezonde biblioteconomische politiek betekende voor hem de aanwezigheid in elke gemeente van één leatuurvoorzieningsorgaan dat beantwoordde aan de structuur van de gemeente - zowel administratief, industrieel, economisch en cultureel als intellectueel - en door de rijksoverheid en eventueel ook door de provincie gesubsidieerd werd, afhankelijk van de omvang van de lokale inspanning, waarvan het minimum bij de wet vastgesteld was. Hierdoor pleitte hij impliciet voor het officieel boven het particulier intiatief, omdat hij geloofde dat alleen de overheid in staat is - alleen al uit financieel oogpunt - een bibliotheekwezen op het gewenste peil te organiseren. Dit standpunt werd aanvankelijk door slechts enkelen gedeeld, kon ook slechts door enkelen gedeeld worden, gezien de feitelijke situatie waarin het openbaar bibliotheekwezen zich bevond, nl. die van gebondenheid aan allerhande naar levensbeschouwing en politieke overtuiging gediversifieerde instellingen en organisaties. Hiertegenover stond nochtans de oprichting, in 1921, van de Vlaamse Vereniging van Bibliothecarissen en Bibliotheekbeambten. Deze als personeelsvereniging gestichte organisatie schreef in haar statuten, dat ze zou streven naar een betere wettelijke regeling van het openbaar bibliotheekwezen. Een stap in de goede richting.

Geleidelijk deed zich de invloed van het buitenland gelden. De Public Library-idee uit de Angelsaksische en Scandinavische bibliotheekwereld vond bij ons ingang. Men raakte er geleidelijk van overtuigd, dat een openbare bibliotheek een communicatiemiddel diende te zijn waarvan de organisatie op elk niveau als dat van een bedrijf opgevat moest worden. Bovendien ging men het openbaar bibliotheekwerk zien als veralgemeende cultuurspreiding met actieve inslag, waarbij de klemtoon zowel op „veralgemeende” als op „actieve” lag. Het feit dat de Centrale voor Arbeidersopvoeding zich in de jaren 1930 principieel voor officiële openbare bibliotheken uitsprak, in tegenstelling tot de vrije openbare bibliotheken, die al te zeer partijinstellingen waren, dient onzes inziens in deze context geplaatst te worden.

In 1937 volgde er eveneens een belangrijke standpuntbepaling, maar uit een andere hoek, nl. van de priester Joris Baers, toen directeur van het Algemeen Secretariaat voor Katholieke Boekerijen (ASKB). Aanvankelijk verdedigde het ASKB, samen met andere culturele verenigingen die ook bibliotheken hadden, zoals het Davids- en het Willemsfonds, de belangen van de bestaande volksbibliotheken en onthield het zich opzettelijk van elk officieel bibliotheekinitiatief. Gaandeweg kwam het echter tot het inzicht dat er in België iets aan de grondslagen van het bibliotheekwezen

haperde en trachtte het veranderingen door te voeren. In een referaat, gehouden op het Katholiek Congres te Mechelen en getiteld Waarheen met ons Bibliotheekwezen?, sprak Baers de overtuiging uit dat de bestaande toestand van versnippering van het bibliotheekwezen onhoudbaar was en sprak hij zijn voorkeur uit voor structurering van het openbaar bibliotheekinitiatief naar het voorbeeld van landen als Amerika, Engeland en Denemarken. Ondertussen was het ophefmakend werk van Ger Schmook, *Boek en Bibliotheek. Handleiding voor de Bibliotheekpraktijk*, ten dele verschenen. Dit boek leidde indirect - door de bijzondere interesse die het genoot in bibliotheekkringen - tot de oprichting in 1940 van de eerste Belgische bibliotheekschool te Antwerpen. Later volgden Luik en Brussel, respectievelijk in 1941 en '42. In diezelfde periode werd door het ASKB, eveneens te Antwerpen, een Vrije Middelbare Bibliotheekschool opgericht. Pas in 1965 werden deze onderwijsinstellingen - met uitzondering van de laatste - door de Staat erkend als instellingen van hoger niet-universitair technisch onderwijs.

β) De periode 1941-'45. In het begin van de jaren veertig (1941-'43) brak voor de Hoge Raad voor Openbare Bibliotheken een periode van bezinning op het wezen en de opdracht van de openbare bibliotheek aan. Hierboven hebben we reeds opgemerkt, dat een omschrijving hiervan in de wet van 1921 ontbrak. Sindsdien had echter ook de Hoge Raad oog en oor gekregen voor de buitenlandse theorie en praktijk; de invloed ervan is duidelijk merkbaar in de door hem in die periode geformuleerde definities. Een ander resultaat van deze bezinning volgde in 1944: een Regentsbesluit dat de „bibliotheken van groot belang” erkende, bibliotheken met tien uitleenzittingen per week en uitgerust met een leeszaal. Een daadwerkelijke stap in de richting van de bijna een kwart eeuw gepropageerde bibliotheekorganisatie.

En, zoals de oorlog 1914-'18 een aanzet betekende voor het tot stand komen van de bibliotheekwet-Destrée, bedoeld om de „boekery” te hervormen tot „openbare bibliotheek”, zo leidde de oorlog 1940-'45 tot het inzicht in de beperktheid van opzet en middelen van de bestaande bibliotheekinstellingen en de onmogelijkheid van de wet-Destrée om dit op effectieve wijze te verhelpen. Vooral radio en bioscoop oefenden een emanciperende invloed uit op bibliotheek en bibliotheekgebruiker, maar ook de Tweede Wereldoorlog als zodanig, met alle ideologische en zedelijke vraagstukken die er de aanleiding toe of het gevolg van waren, leidde tot een grotere vraag naar informatie en lectuur. Zo ontstonden er in die tijd verschillende opvattingen ten opzichte van de openbare-bibliotheekvoorziening. Niemand wenste te laten verloren gaan wat bestond, maar sommigen wilden het bestaande aanpassen aan de nieuwe inzichten inzake bibliotheekorganisatie en zo een overgang bewerkstelligen van de nog overal verspreide volksbibliotheken naar openbare bibliotheken, terwijl anderen, niet gelovend in aanpassingstendenzen, met klem beweerden dat de grondslagen van een welvarende openbare bibliotheek principieel verschilden van de mogelijkheden waarnaar zelfs de bestbedoelde volksbibliotheek zou kunnen groeien. Het positieve resultaat van deze beweging was, dat er na de oorlog een begin werd

gemaakt met uitwerken van een nieuwe wet. Het werd een werk van lange adem, een lijdensweg, die in 1974 nog niet helemaal ten einde was.

γ) *De periode 1946 tot '74.* Van 1946 tot '49 werden er door de departementale diensten voor openbare bibliotheken in samenwerking met de Hoge Raad voor Openbare Bibliotheken drie ontwerpen van bibliotheekwet en een „Ontwerp van Regentsbesluit tot subsidiëring van openbare bibliotheken van zeer groot belang” opgesteld. Geen enkel ervan bereikte ooit de ministerraad.

Het jaar 1952 zou belangrijk worden voor het openbaar bibliotheekwezen; de geleverde inspanningen bleken echter vruchteloos. Inderdaad, op het moment dat er een „Ontwerp van Koninklijk Besluit tot subsidiëring van de bibliotheken van de middelbare graad”, door de Dienst voor Openbare Bibliotheken opgesteld en door de toenmalige minister van Openbaar Onderwijs P. Harmel goedgekeurd, voor juridisch advies naar de Raad van State doorgestuurd zou worden, kwam het eerder ingediende „Ontwerp van Koninklijk Besluit houdende vaststelling van de voorwaarden tot erkenning door de Staat van rondreizende bibliotheken” terug. Aangezien de Raad van State oordeelde dat voor dit ontwerp de rechtsgrond in de wet van 1921 niet bestond, betekende dit tevens dat men geenszins op goedkeuring van het eerstgenoemde ontwerp moest hopen, daar er in de wet-Destrée ook van „bibliotheken van middelbare graad” geen sprake was. Dit voorval wees en wijst er nog steeds op, dat er van een Koninklijk of Ministerieel Besluit i.v.m. een doeltreffende bibliotheekpolitiek geen sprake kan zijn, zolang de wet-Destrée blijft bestaan.

Alle desillusies ten spijt stond de „dagelijkse” openbare-bibliotheekactiviteit niet stil. Er waren in verscheidene steden van het land zoals Meche-

len, Oostende, Gent, Leuven en Dourne, volledig werkende openbare bibliotheken ontstaan met een daaruit voortvloeiende behoefte aan aangepaste subsidiëring. Aangezien er echter tot hiertoe geen wettelijke regeling bestaat met betrekking tot dergelijke subsidiëring, krijgen deze bibliotheken sinds 1951 speciale kredieten, voorzien op de begroting volgens de criteria van bovengenoemd ontwerp van Koninklijk Besluit dat door de minister van Financiën als reglement werd aanvaard. Eens te meer een bewijs van de onhoudbare toestand waarin het hedendaagse openbaar-bibliotheekwezen zich bevindt.

In 1957 kwam een door minister L. Collard speciaal opgerichte commissie van gecede diensten klaar met een nieuw wetsontwerp dat, behalve instellingen die onder de wet van 1921 werden gesubsidieerd voorzag in de oprichting van overheidswege van regionale en provinciale openbare bibliotheken. Het opzet was gedurfd - hoewel niet nieuw - maar te duur. Het ontwerp verdween in de la van de ministeriële schrijftafel.

De eerste helft der jaren 1960 was vooral op internationaal niveau belangrijk voor de evolutie van de Public Library-idee in Vlaanderen. We willen hier de invloed van enkele internationale gebeurtenissen op ons bibliotheekwezen nagaan.

In 1960 werd te Brussel, op initiatief van de Nederlandstalige afdeling van de Hoge Raad voor Openbare Bibliotheken, een internationaal colloquium gehouden over openbare bibliotheken, waar, behalve de meeste Westeuropese landen, ook Tsjecho-Slowakije vertegenwoordigd was. De Belgische achterstand kwam er eens te meer duidelijk naar voren. Het colloquium had echter, volgens Mortelmans, ook een positief resultaat voor ons land; het toonde namelijk - spijtig genoeg alleen voor de insiders - duidelijk aan dat het niet meer

De vernieuwde Stedelijke Openbare Bibliotheek te Mechelen.

voldoende was de wetgeving van 1921 aan te vullen, maar dat integendeel alleen een geheel nieuwe wetgeving met een overgangsregime een oplossing kon brengen. Het organisch samenbrengen van de vele splinterbibliotheken in één geheel en het neutraliseren van het duidelijk engagement, dat in een groot deel van de bestaande instellingen wat al te remmend werd opgevat, moesten verkregen worden om tot grotere en meer gewaarborgde efficiëntie te komen.

De Hoge Raad onderging bovendien in die tijd via allerhande contacten sterke invloed van andere Europese bibliotheekinitiatieven, o.m. van de in 1964 afgekondigde nieuwe wetgevingen voor Denemarken en voor Engeland en Wales. Ook het kerkelijk aggruornamento van Vaticanum II had zijn gevolgen voor het bibliotheekwezen. Door de afschaffing van de index werd openheid in boekenbezit en uitleningen - althans principieel - mogelijk. Vermeldenswaard in dit verband is tevens het in 1966 te Namen gehouden internationaal colloquium over Openbare Bibliotheken en Permanente Vorming, georganiseerd door de Raad van Europa. Daar werd gezocht naar de rol van de openbare bibliotheek in het democratiseringsproces van het onderwijs en in de volwassenvorming en werd de openbare bibliotheek gedefinieerd als middel tot internationale cultuurspreiding.

Eind 1964 werd er binnen de Hoge Raad een gentlemen's agreement gesloten tussen enerzijds Ger Schmook, toenmalig voorzitter van de Hoge Raad, en Xavier de Win, toenmalig directeur van het ASKB. Dit agreement is in feite een structuurschema en is de oorsprong van het huidige „Ontwerp van decreet betreffende het Nederlandstalige openbare bibliotheekwerk”.

De onderliggende bedoeling van dit gentlemen's agreement bestaat erin aan het vrije bibliotheekinitiatief, meer bepaald van katholieke zijde, te garanderen dat - wanneer de nieuwe wet of decreet er eenmaal zal zijn - zijn bibliotheken, zeker die van het laagste niveau, niet zullen behoeven te verdwijnen, maar opgenomen zullen worden in een meer algemene structuur, althans wanneer ze aan de nodige eisen voldoen.

Tussen november 1964 en september '67 werd er viermaal vruchteloos gepoogd om tot een wetstekst te komen. De vijfde poging was lonend. Op 13 september 1967 kwam een wetsontwerp klaar dat door alle partijen, met name de toenmalige ministers van Cultuur R. van Elslande en P. Wigny, de departementale diensten voor openbare bibliotheken en de afdelingen van de Hoge Raad, werd aanvaard. Doch, tussen deze tekst en de actuele voorstellen en ontwerp van decreet ligt een periode van meer dan zeven jaren, gekenmerkt door zowel politieke moeilijkheden als vertragingen, die voortkwamen uit de wetgevingsprocedure als zodanig.

De politieke moeilijkheden kunnen als volgt samengevat worden: vier regeringen die ontslag namen (de regering Vanden Boeynants; Eyskens-Merlot/Cools; Eyskens-Cools; Leburton-Tindemans-De Clercq) en drie verkiezingen (1968, '71, '74). De vertragingen, voortkomend uit de wetgevingsprocedure, zijn meer bepaald het gevolg van de onderwerping van ontwerpen van wet of decreet aan o.a. het advies van de Raad van State en van de bevoegde commissie in Kamer, Senaat of Cultuurraad, alsook aan dat van andere regeringsleden.

Ten slotte is er ook nog de vertraging met als oorzaak de grondwetsherziening van eind 1970. Door deze herziening werden behalve de culturele autonomie, met de oprichting van cultuurraden voor de drie cultuurgemeenschappen, ook bepaalde bestuurshervormingen doorgevoerd, o.a. de invoering van agglomeraties en federaties van gemeenten en van commissies voor cultuur te Brussel. Dit bracht echter met zich mee dat het bestaande wetsontwerp hierbij aangepast moest worden.

Op 20 maart 1971 werd er te Brussel door de Vlaamse Vereniging van Bibliotheek- en Archiefpersoneel, in opdracht van de toenmalige minister van Nederlandse Cultuur F. van Mechelen, een colloquium georganiseerd over het Wetsontwerp op de Openbare Bibliotheken. Dit colloquium vond grote bijval uit de bibliotheekwereld en betekende eens te meer een stimulans voor diegenen die bij de realisatie van het ontwerp van nabij betrokken waren.

Op 23 december 1971 en 10 mei '72 werd er in de Cultuurraad een „Voorstel van decreet houdende organisatie van de openbare lectuur- en bibliotheekvoorziening” ingediend, respectievelijk door senator F. de Bondt (CVP) en volksvertegenwoordiger H. Adriaensens (BSP). In november van datzelfde jaar diende minister F. van Mechelen een „Ontwerp van decreet betreffende het Nederlandstalig openbaar bibliotheekwerk” bij de Cultuurraad in. De behandeling ervan liet echter op zich wachten, gezien de periode van moeizame regeringsvorming die op het ontslag van de tweede regering Eyskens-Cools, één dag na de indiening van het ontwerp (nl. op 22 november 1972), volgde.

Ondertussen kwamen er echter allerhande reacties op het ontwerp van decreet van F. van Mechelen. Hierdoor werden de betrokken instanties gedwongen zich opnieuw op de openbare-bibliotheekproblematiek te bezinnen en, rekening houdend met de kritiek, naar een efficiëntere vormgeving van de openbare lectuurvoorziening te zoeken.

Uit deze bezinning vloeide een nieuw ontwerp van decreet voort dat, nadat een aantal problemen zoals het wel of niet kunnen opleggen van een organisatie- en financieringsplicht door de Cultuurraad aan de gedecentraliseerde besturen, waren opgelost, op 23 oktober 1973 door minister J. Chabert aan de Cultuurraad werd voorgelegd. Ook op dit ontwerp werden enkele amendementen ingediend, o.a. door de regering, met name door de minister van Nederlandse Cultuur en Vlaamse Aangelegenheden mevrouw R. de Backer-van Ocken. In dit amendement wordt ingespeeld op de cultuurpactwetgeving en wel in deze zin dat in gemeenten waar meer ideologisch verschillende bibliotheken bestaan, een coördinatiecomité opgericht moet worden, dat de verschillende richtingen weerspiegelt en een verplichting tot samenwerking inhoudt. Dit kan als een stap in de goede richting beschouwd worden. Ondertussen wacht het bibliotheekprobleem echter nog steeds op een definitieve behandeling in de Cultuurraad.

c) Factoren ter verklaring van de trage evolutie. Hierboven is reeds melding gemaakt van een tegenstelling in standpunt tussen de verdedigers van de aanpassing van de bestaande boekerijen aan de gangbare bibliotheekopvattingen en diegenen die niet in aanpassingen geloofden, maar een

nieuw beleid inzake bibliotheekvoorziening wens- ten. De enen geloofden in de uitbreiding van boekerijen tot openbare bibliotheken, de anderen waren ervan overtuigd, dat een openbare biblio- theek zowel naar opzet als naar concrete werking fundamenteel verschilde van de boekerij. De laat- sten wierpen zich dan ook op als de promotors van de Public Library-idee, zoals die in het buiten- land onomwonden werd gepropageerd. Deze tegen- stelling is o.i. ondertussen door de tijd achterhaald en wel in deze zin, dat het merendeel der biblio- theekdirecties tegenwoordig inziet - althans theo- retisch, getuige hiervan de meer recente verslagen van bibliotheekcolloquia, zowel nationale als inter- nationale - dat enkel volgens de moderne openba- re-bibliotheekopvattingen opgezette lectuurinstel- lingen garanties kunnen bieden voor goed contact met de samenleving.

Naast deze eerste tegenstelling bestaat er tot op vandaag een tweede - hardnekkiger - tegenstelling, nl. die tussen het vrije confessionele, in hoofdzaak katholieke, en het vrije niet-confessionele biblio- theekinitiatief, ook al werden er toenaderingspo- gingen ondernomen. Het confessionele standpunt, dat samengevat neerkomt op een verdediging van het recht op lectuurbegeleiding en lectuurorganisa- tie voor het eigen gelovig lezerspubliek, houdt in dat men van die zijde niet geneigd is het eigen bibliotheekkarakter zonder meer prijs te geven en te kiezen voor een veralgemening van het officieel bibliotheekinitiatief. Dit in tegenstelling met het feit dat men van niet-confessionele zijde duidelijk, doch niet onvoorwaardelijk pleit voor een openba- re bibliotheekvoorziening door openbare besturen. Al met al hebben zowel de confessionele als de niet-confessionele houding ertoe geleid, dat men tot in onze dagen op verscheidene plaatsen tegen wil en dank het volksbibliotheekkarakter aan de openbare bibliotheken blijft toekennen en men een splitsing van instellingen, lezers en bibliothecaris- sen in leven houdt, waardoor samenwerking tussen die instellingen bemoeilijkt wordt en „openbaar- heid” een holle leus dreigt te worden.

Een belemmerende factor i.v.m. de realisatie van een nieuwe bibliotheekwet is zeker ook de Belgi- sche politieke evolutie van de laatste vijftig jaren. We denken hierbij maar aan de twee wereldoorlo- gen, de problematiek van de schoolstrijd, de com- munautaire kwestie en vooral de onstabiliteit van de regeringen. Het zijn allemaal feiten en omstan- digheden die een regelmatige werking van wetge- vende en uitvoerende macht belemmeren en als zodanig een bewustwording bij de voor het beleid verantwoordelijken én bij de betrokken instanties (b.v. bibliotheek- en bibliothecarissenverenigingen) van bepaalde problemen en bestaande wantoestan- den daaromtrent vertragen.

Er zijn nog andere redenen van bestuurlijke aard waarom er nog geen organisatie van het biblio- theekwezen in zijn geheel en in zijn delen - i.c. het openbaar bibliotheekwezen - bestaat :

- het bibliotheekwezen valt, op het vlak van de uitvoerende macht, onder de bevoegdheid van verschillende ministers;
- er is geen gemeenschappelijke bibliotheek- raad;
- er is geen centraal bestuursorgaan om alge- meen en gezamenlijk overleg en beheer mogelijk te maken;

— de Hoge Raad voor de Openbare Bibliotheken is maar een adviserend orgaan en de Dienst voor Openbare Bibliotheken bestaat slechts officieus.

Ger Schmook, ten slotte, noemt in Boek en Bibliotheek nog andere factoren waarvan sommige tot op vandaag de opbouw van een efficiënt nationaal openbaar-bibliotheekwezen in de weg staan. De belangrijkste zijn o.i. :

— de wet van de inertie, die de buitenstaander tot de overtuiging brengt, dat alles reeds en op zijn best geschied was, toen de wet-Destrée werd goedgekeurd; de alom geachte naam werkt hier dan als rem voor de herschatting der waarden;

— de tweeledigheid van het land, die met zich meebrengt dat noordelijk en zuidelijk van de taalgrens anders gereageerd wordt; een houding die in het Zuiden meteen ingegeven wordt door uiteenlopende demografische elementen en een verschillende aardrijkskundige gesteldheid. Zo zal men in Wallonië b.v. meer de nadruk leggen op de inschakeling van bibliobussen, juist om het grote aantal ver uit elkaar liggende en meestal kleine bibliotheekposten;

— de onverschilligheid tot zelfs tegenkating van een gedeelte van het wetenschappelijk bibliothecaristenteam, gedeeltelijk ingegeven door een verschil in opvatting omtrent bibliotheken tussen Vlaanderen en Wallonië, gedeeltelijk door onkunde, vooroordeel, tekort aan oriëntatie en ingebeelde vrees voor eventuele schade die toegebracht zou worden aan het afzetgebied voor universitair. (Aan deze houding is in Vlaanderen geleidelijk een eind gekomen, o.a. door toetreding van meer en meer wetenschappelijke bibliothecarissen tot de Vlaamse Vereniging van Bibliotheek- en Archiefpersoneel);

— het tekort in de bibliotheekwereld bij ons aan voorlichting en documentatie over toestanden buiten de grenzen. Dit heeft tot gevolg gehad dat de officiële instanties lange tijd gehinderd werden zich een oordeel te vormen over de ware aard van de Public Library, wat op zijn beurt leidde tot vasthouden aan fragmentarische oplossingen. Een officiële doorbraak in dit verband is er pas gekomen omstreeks de tijd dat men tot de formulering van een naar de kern van de openbare bibliotheek - de openbaarheid - toe gedacht wetsontwerp is gekomen, nl. in de jaren 1950;

— het tekort aan innerlijke drang naar „emancipatie” bij de bibliothecarissen uit de openbare bibliotheekwereld zelf, en dit onder invloed van de hierboven genoemde factoren.

3. BESLUIT

Tot zover dit historisch overzicht van meer dan vijftig jaren groei naar een nieuwe wet op de openbare bibliotheken met daarmee parallel lopend de vorderingen - impliciet - van de Public Library-idee in Vlaanderen. We hebben tevens getracht aan de hand van enkele omstandigheden te verklaren waardoor deze evolutie zo traag is verlopen.

Rekening houdend met de emancipatorische strijd die de openbare bibliotheek zelf heeft moeten voeren om de plaats te kunnen veroveren die ze nu ook meer en meer gaat bekleden, nl. een informatiebank voor allen, kunnen we zeker besluiten, dat ze, zij het totnogtoe gehandicapt door een veelheid van factoren, een niet te onderschatten rol heeft gespeeld en nog speelt in de culturele ontplooiing van het Vlaamse volk. Trouwens, in de hoedanigheid van informatiebank voor allen

betekent ze een beginpunt voor de voortdurende vorming en een instrument bij uitstek voor de democratisering van de cultuur.

In de toekomst zal de openbare bibliotheek - op een haar eigen wijze - mede de rol kunnen vervullen van „promotor van het welzijn”, doch dit veronderstelt wel dat zij over adequate en wettelijk gegarandeerde middelen zal kunnen beschikken.

LITERATUUR : G. Schmook, *Wat er ontbreekt aan ons bibliotheekwezen*, in *Ontwikkeling* (1928, p. 214-220); - G. Schmook, *Boek en Bibliotheek. Handleiding voor de bibliotheekpraktijk* (1937-'52); - P. Knapen, *Naar een volwaardige kulturele democratie*, in *Cepess-dokumenten* (1965, p. 175-195); - G. Schmook, *De grote nood aan openbare bibliotheken in België* (1969); - J. Mortelmans, *Structurering van het bibliotheekwezen* (1971); - J. Mortelmans, *Wetgeving op de Openbare Bibliotheken* (1972); - J. Michiels, *De bibliotheek in verband met de beschavingsgeschiedenis* (1972); - L. Valgaeren, *Van volksbibliotheek naar openbare bibliotheek. Aspecten van de voorbije en huidige ontwikkeling van het openbaar bibliotheekwezen in Vlaanderen*, in *Bibliotheekgids*, jg. 50, nr. 2 (1974, p. 50-76); - G. Schmook, *Boek en bibliotheek in de branding*, in *Bibliotheekgids*, jg. 50 nr. 3 (1974, p. 128-132).

LUC VALGAEREN